https://doi.org/10.22067/jgrd. 2023.77749.1174

Obstacles to the Cultivation and Production of Medicinal Plants in the Cold Rural Areas of Kohgiluyeh and Boyer Ahmad

Akbar Dehban Nejadian[1]

PhD Candidate in Geography and Rural Planning, Isfahan University, Isfahan, Iran

Yousef Ghanbari

Associate Professor in Geography and Rural Planning, Isfahan University, Isfahan, Iran

Hamid Barghi

Associate Professor in Geography and Rural Planning, Isfahan University, Isfahan, Iran

Received: 17 July 2022 ***Revised: 21 September 2022*** ***Accepted: 13 January 2023***

Abstract

Paying attention to the activity of medicinal plants is one of the analytical approaches in the field of rural development studies. This study tried to analyze the obstacles to the activity of medicinal plants in the cold-weather rural areas of Kohgiluyeh and Boyer Ahmad province. The statistical population consisted of 13 villages of cold regions of Kohgiluyeh and Boyer Ahmad province. Considering the census of 2021 and based on Cochran's formula, 383 questionnaires were randomly distributed among local people. Descriptive and inferential statistics were used for data analysis. The attitude of the local people in 13 villages of this province was investigated and measured. To answer the questions of the research, factor analysis was used. Therefore, the value of KMO for examining the obstacles to the activities of medicinal plants was 0.696 and Bartlett's value was 630.019, which was significant at the 99% confidence level. They explain the percentage of variance of all the variables and 46.696% of the remaining variance is related to other factors that have not been predicted. So, the first factor, economic barriers with its specific value (3.269), explained more than 11.273% of the total variances, and the sixth factor is information barriers with a specific value of 2.273 and its variance value is 7.838 is in the last factor. The results showed that there were many obstacles in carrying out medicinal plant activities in rural areas.

1. Corresponding author. Email: akbardehban@gmail.com

Keywords: Rural Development, Medicinal Plants, Diversification, Kohgiluyeh and Boyer Ahmad Province

https://doi.org/10.22067/jgrd. 2023.77749.1174

مقاله پژوهشی-مطالعه موردی

مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال بیست و یکم، شمارهٔ ۴، زمستان ۱۴۰۲، شمارهٔ پیاپی ۴۵

موانع کشت و تولید گیاهان دارویی در مناطق روستایی سردسیری کهگیلویه و بویراحمد

اکبر دهبان نژادیان (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، نویسنده مسئول)

dehbanjad@gmail.com

یوسف قنبری (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

y.ghanbari@geo.ir

حمید برقی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)

barghi@geo.ir

صص ۸۸ ـ ۵۵

چکیده

توجه به فعالیت گیاهان دارویی، یکی از رویکردهای تحلیلی در زمینه مطالعات توسعه روستایی است. هدف این پژوهش، تحلیل موانع فعالیت گیاهان داروی در مناطق روستایی سردسیری استان کهگیلویه و بویراحمد بود. نوع تحقیق کاربردی، روش استفاده‌شده توصیفی و مبتنی بر گردآوری‌های میدانی (پرسش‌نامه) بود. جامعه آماری این تحقیق، ۱۳ روستا منطقه سردسیری استان کهگیلویه و بویراحمد براساس سرشماری ۱۴۰۰، بالغ ۲۱۴۵۳ نفر بود که براساس فرمول کوکران و خطای ۰/۰۵، ۳۸۳ پرسش‌نامه محاسبه شد و به‌صورت تصادفی بین مردم محلی توزیع شد. برای تحلیل داده از آماره توصیفی و استنباطی استفاده شد. یافته‌های تحقیق نشان داد، شش عامل شناسایی و درمجموع ۵۳/۳۰۴ درصد واریانس کل متغیرها را تبیین می‌کنند و ۴۶/۶۹۶ درصد از واریانس باقی‌مانده مربوط به سایر عواملی است که پیش‌بینی آن‌ها مسیر نشده است؛ به‌طوری‌که عامل اول، موانع اقتصادی با مقدار ویژه ۳/۲۶۹ و بیش از ۱۱/۲۷۳ درصد از کل واریانس‌ها را به خود اختصاص داد و عامل ششم

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۲۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰ تاریخ تصویب: ۱۴۰۱/۱۰/۲۳

موانع اطلاعاتی با مقدار ویژه ۲/۲۷۳ و مقدار واریانس آن ۷/۸۳۸ در آخرین عامل قرار داشت. نتایج نشان داد که موانع بسیاری در انجام فعالیت گیاهان دارویی در مناطق روستاها وجود دارد و یافته‌های تحقیق آن را تأیید می‌کند.

واژگان کلیدی: توسعه روستایی، گیاهان داروی، تنوع‌بخشی، استان کهگیلویه و بویراحمد.

۱. مقدمه

از توسعه روستایی به‌عنوان استراتژی کلیدی در رونق توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای جهان نام برده شده است (کی[1]، ۲۰۰۹، ص. ۱۰۳)، اما با گذشت سال‌های فراوان از صنعت شدن کشورها، توسعه روستایی در کشورهای درحال‌توسعه و توسعه‌نیافته با چالش‌های مهم اقتصادی بزرگی روبه‌روست. مطالعات گذشته در این کشورها نشان می‌دهد که برنامه‌های اقتصادی که در راستای دستیابی به توسعه روستایی صورت گرفته است، نتوانسته است زمینه را برای توسعه اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی فراهم کند (شن و همکاران[2]، ۲۰۰۸، ص. ۹؛ کامپوس و همکاران[3]، ۲۰۱۸)؛ بنابراین یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های برنامه‌ریزی در کشورهای درحال‌توسعه، توسعه روستایی است؛ زیرا در برخی از موارد بهره‌برداری‌های بی‌رویه و غیراصولی و فقدان بهره‌وری از کشاورزی، گرم شدن کره زمین، جنگل‌زدایی، بحران غذا، موجودات اصلاح‌شده ژنتیکی (GMOs)، سوخت‌های کشاورزی، حاکمیت غذایی، قحطی، فقر روستایی و مهاجرت بین‌المللی و.... سبب بروز مشکلات معیشتی و ایجاد ناپایداری‌هایی در محیط روستایی شده است (دی دکلرک[4]، ۲۰۱۸، صص. ۱۱–۱۳). از سوی دیگر، بخش کشاورزی در کشور، به سبب کوچک‌مقیاس بودن فعالیت‌های آن، پر نوسان بودن رشد، بهره‌وری پایین عوامل تولید و نیز کاهش میزان اشتغال بعد از اصلاحات اراضی، توان لازم برای واقع‌شدن به‌عنوان موتور رشد و توسعه در اقتصاد ایران را نداشته است. کاهش شاخص پیوندهای پیشین بخش کشاورزی طی دوره ۳۹ ساله (۱۳۵۲–۱۴۰۱) نشان از توانایی نداشتن این بخش در ایفای نقش بخش کلیدی در اقتصاد را دارد (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲۰)؛ بنابراین غلبه بر

---

1. Kay
2. Shen
3. Campos
4. De Clercq

چالش‌های مذکور و توسعه اقتصادی، اجتماعی و سازمان‌دهی فضایی مطلوب‌تر در جامعه روستایی، مستلزم متنوع کردن اشتغال و گسترش فعالیت‌هایی است که تحرک و پویایی آن را تضمین کند (بارت[1]، ۲۰۰۱، ص. ۲).

تنوع‌بخشی به اقتصاد مناطق روستایی کشورهای درحال‌توسعه، سبب بهبود فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی می‌شود و همین‌طور تأثیر مهمی بر رفاه خانوارهای روستایی دارد که از آن با عنوان راهبرد اساسی در توسعه فعالیت روستاها نام برده شده است (ریاحی و نوری، ۲۰۱۶، ص. ۱۱۶). تنوع فعالیت‌های کشاورزی، ضمن تقویت این بخش، تنوع مشاغل غیر کشاورزی و تقویت درآمدها، روند توسعه روستایی را تسهیل مـی‌کند؛ پس می‌توان بیان کرد که تحول اقتصاد خانوار روستایی در راستای توسعه روستایی قـرار دارد، چراکه این تحول سطح زندگی روستاییان را بالا می‌برد، امکان ساختن مکان جدید را فـراهم مـی‌کند و مشارکت اقتصادی آن‌ها را در توسعه روستاها عملی می‌کند (سفی، ۱۳۸۸، ص. ۲۱).

یکی از فعالیت‌ها متنوع در مناطق روستایی، کاشت گیاهان دارویی و فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با آن است که می‌تواند زمینه‌ساز توسعه اقتصادی نواحی روستایی باشد. تنوع گونه‌های دارویی، تنوع اقلیمی، نیروی انسانی و منابع انرژی در دسترس ازجمله پتانسیل‌های مهمی در جهت توسعه کشت و صنایع مرتبط با گیاهان دارویی است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۱۷۴). انجام فعالیت‌های گیاهان دارویی می‌تواند پیامدهای در ابعاد اقتصادی (تنوع مشاغل، اشتغال‌زایی، درآمدزایی و پس‌انداز)، اجتماعی (بهبود کیفت زندگی، کاهش نابرابریها، بهداشت و درمان) و زیست‌محیطی (کاهش مصرف آب، حفظ محیط‌زیست، آگاهی زیست‌محیطی) در توسعه روستایی به همراه داشته باشد (ریوا و همکاران[2]، ۲۰۱۸، ص. ۲۰۳؛ شالیزی[3]، ۲۰۰۳، ص. ۲۵؛ الاچور[4]، ۲۰۱۸، صص. ۱۰۵–۱۱۵).

کشور ایران، با دارا بودن شرایط آب و هوایی و اقلیم‌های متنوع، بیش از ۸۰۰۰ گونه از گیاهان ارزشمند کره زمین را در خود جای داده است. براساس گزارش تحقیق شاهی و همکاران

1. Barrett
2. Riva
3. Shalizi
4. Elachouri

(۱۳۹۶)، سطح زیرکشت اراضی گیاهان دارویی در کشور برابر با ۴۱۶۰۵ هکتار است. علاوه‌بر میزان برداشت از مراتع و جنگل‌ها، میزان تولید این گیاهان برابر با۱۲۵۴۰۰ تن است. همچنین براساس تحقیقات، میزان عملکرد گیاهان دارویی برابر با سه تن در هکتار است. علاوه‌بر موارد مذکور، مطالعات نیز نشان می‌دهند که کاشت گیاهان دارویی به‌طور میانگین ۱۵۹ درصد بیشتر از کاشت محصولات زراعی درآمدزایی ایجاد می‌کند و اشتغال‌زایی هر هکتار گیاهان دارویی، ۲۰۶ درصد بیش‌تر از گیاهان زراعی است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۱۷۶).

جنگل‌های زاگرس یکی از رویشگاه‌های ارزشمند گیاهی ایران است که با وسعتی بیش از ۵/۵ میلیون هکتار به موازات رشته‌کوه زاگرس از شمال غرب تا جنوب غرب ایران در حوزه جغرافیایی ۱۱ استان کشیده شده است (هاشم‌پور و همکاران، ۱۴۰۰، ص. ۴۵۹). با توجه وضعیت اقلیمی و شرایط خاص توپوگرافی و تنوع پوشش گیاهی در نواحی زاگرس، این ناحیه از غنای گونه‌ای فراوانی برخوردار است و همین امر موجب شده است که اهالی ناحیه زاگرس نشین از زمان‌های گذشته به استفاده از گیاهان دارویی توجه ویژه داشته باشند؛ به‌گونه‌ای‌که اکنون نیز در اکثر روستاها معالجات سنتی توسط افراد مورداعتماد مردم از منابع گیاهی انجام می‌گیرد. توجه به استفاده از گیاهان دارویی و فرآورده‌های آن‌ها علاوه بر اینکه به کاهش استفاده از داروهای شیمیایی با عوارض جانبی منجر می‌شود، به رونق اقتصادی و اشتغال‌زایی این مناطق نیز کمک می‌کند (نقدی‌بادی و مکی‌زاده تفتی، ۱۳۸۲، صص. ۱-۱۰)؛ بنابراین روستانشین‌ها و عشایر در نواحی جنگلی زاگرس گروه متنوعی از گیاهان دارویی و خوراکی مانند آویشن، بومادران، گل‌گاوزبان، درمنه و مریم‌نخودی را استفاده می‌کنند. همچنین از گیاهانی چون تره، بن سرخ، کاردین، کاسنی، غازیاغی و کنگر برای خوراک استفاده می‌شود (محمودی، ۱۴۰۰، ص. ۴۵).

یکی از این مناطق نواحی زاگرس منطقه سردسیری استان کهگیلویه و بویراحمد است که در سه دهه اخیر مدنظر افراد بومی روستایی و شرکت‌ها خصوصی قرار گرفته است. در این منطقه براساس اطلاعات دریافتی از منابع طبیعی استان از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، ۱۲۷ طرح گیاهان دارویی در استان اجرا شده یا توسعه یافته است که مجریان آن‌ها پس از معرفی از طرف جهاد کشاورزی استان به صندوق کارآفرینی امید و بانک کشاورزی، ۵۲ طرح یعنی ۴۰ درصد طرح‌ها در منطقه

موردمطالعه یعنی شهرستان‌های دنا و بویراحمد بود که به ارزش تقریبی ۸۷ میلیارد تومان بود. به‌طور تقریبی، ۳۰۰ نفر به‌صورت مستقیم و ۱۰۰۰ نفر به‌صورت مستقیم به‌صورت فصلی از منافع و درآمدهای حاصل از آن بهره‌مند می‌شوند، ضمن اینکه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در شرکت زردبند[1] حدود ۲۰۰۰ نفر به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم و حدود ۵۱۷ خانوار یعنی به‌طور تقریبی ۱۱۰۰ نفر نیز در روستاهای منطقه‌ی تنگ سرخ به‌عنوان منطقه‌ی پایلوت گیاهان دارویی استان به‌صورت فصلی مشغول به کار هستند و با درآمد حاصل از کار و یا فروش گیاهان دارویی بخشی از اقتصاد خانواده را تأمین می‌کند؛ البته باید توجه داشت که بیشتر مجریان طرح گیاهان دارویی ساکن روستاها نیستند؛ بلکه روستاییانی هستند که در شهر سکونت دارند، ولی نگهداری مراحل کاشت، داشت و برداشت آن‌ها با کمک روستاییان انجام می‌گیرد. هرچند اکنون پس از گذشت سال‌ها، تنوع فعالیت‌های گیاهان دارویی در روستاهای ایران در حال افزایش است، باید توجه داشت که میزان مشارکت مردم محلی همچنان در سطح بسیار محدود و ناپذیرفتنی است که نیازمند مطالعه و شناخت از موانع موجود در سر راه موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در توسعه روستایی و برنامه‌ریزی برای برطرف کردن آن است؛ بنابراین هدف این پژوهش، بررسی موانع کشت و تولید گیاهان دارویی در مناطق روستایی سردسیری کهگیلویه و بویراحمد است و به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال کلیدی است که موانع فعالیت گیاهان دارویی در مناطق روستایی چه عواملی هستند؟

---

۱ . شرکت دارویی زردبند شرکتی است دانش‌بنیان که از سال ۱۳۷۲ فعالیت خود را با هدف تولید و فرآوری گیاهان دارویی آغاز کرد. این شرکت در ابتدای امر، از طریق منابع معتبر بین‌المللی، بذر گونه‌های مختلف و خاص گیاهان دارویی را تهیه کرد و تلاش خود را به تکثیر و تطبیق آن‌ها با شرایط اقلیمی کشور معطوف کرد. به موازات این فعالیت‌ها، در زمینه روش‌های بهینه استخراج و فرآوری محصولات گیاهی نیز تحقیقاتی صورت گرفت.

.

۲. پیشینه تحقیق

در هر تحقیق علمی بررسی پژوهش‌هایی که درباره موضوع انجام شده، لازم و ضروری است؛ چراکه بدون دستیابی به نتایج پژوهشی دیگران و توسعه و تکامل آن‌ها، امکان رسیدن به پاسخ مناسب و تجزیه‌وتحلیل بهتر میسر نیست؛ بنابراین تحقیقات صورت گرفته در این زمینه به دو دسته تحقیقات داخلی و خارجی تقسیم‌بندی شده است.

تمرتاش و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که تمایل افراد به عضویت در شرکت‌های تعاونی با شغل اصلی افراد، مشکلات تولید، میزان رضایتمندی و آشنایی افراد موردمطالعه با وظایف شرکت تعاونی، رابطه معنادار ندارد؛ بلکه با سن کشاورزان، میزان تحصیلات افراد، مالکیت اراضی زراعی، نوع محصول زراعی تولیدی، سابقه تولید گیاهان دارویی، سابقه عضویت در شرکت‌های تعاونی موجود رابطه معنادار دارد. امیری عقدایی و زارعی زردینی (۱۳۹۳) در تحقیق خود نشان دادند که فرهنگ‌سازی و آشنایی مردم با مزایای گیاهان دارویی، به‌کارگیری روش‌های نوین و بهداشتی در توزیع و فروش، افزایش دانش فروشندگان، گسترش آموزش طب گیاهی، بهبود و توسعه صنایع فرآوری، استاندارد کردن گیاهان دارویی، ترغیب و آموزش کشت گیاهان، تحت پوشش بیمه قرار دادن تجویز گیاهانه دارویی و تدوین قوانین مدنی در زمینه فروش گیاهان دارویی به بهبود و توسعه بازار آن‌ها کمک می‌کند. بیگدلی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش خود در زمینه تأثیر اقتصادی گیاهان دارویی بر گردشگری به این نتیجه رسیدند که شاخص‌های قابلیت اقتصادی و سودآوری گیاهان دارویی بیشترین تأثیر و شاخص قیمت گیاهان دارویی کمترین اثرگذاری را بر توسعه گردشگری منطقه دارند. از سوی دیگر، گویه‌های سودجویی افراد از گیاهان دارویی که به زیرشاخص قابلیت اقتصادی و سودآوری متعلق است، بیشترین اثرگذاری و خرید و فروش غیرقانونی گیاهان دارویی کمترین اثرگذاری را به خود اختصاص دادند. مولادوست و شاهمرادی (۱۳۹۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که عوامل اجتماعی، اقتصادی، نیروی انسانی و فناوری، مدیریتی، بازار و بازاریابی و زیست‌محیطی بیشترین تأثیر را در توسعه‌نیافتن مطلوب بخش گیاهان دارویی داشته‌اند. از دیدگاه پاسخ‌گویان، ناکارآمدی و نبود پوشش مناسب نظام حمایتی بیمه، مهم‌ترین چالش پیش روی توسعه این بخش است و بیشترین شکاف از وضعیت مطلوب مربوط به محدودبودن

سیاست‌های حمایت از تولید، ناکارآمدی سیاست‌های حمایتی و هدفمند نبودن یارانه در حمایت از تولید است. میرهرمزی و اسدی (۱۳۹۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که برای ترویج کشت و پرورش اقتصادی عناب در مناطق مستعد هدف لازم است با تولید بروشورها، نشریات و پوسترها و برگه‌های ترویجی بهره‌برداران با اصول تولید، فرآوری، بسته‌بندی و بازاریابی و بازاررسانی آن آشنا شوند. تولید برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی به گسترش فضای جغرافیایی آموزش و افزایش گروه‌های تحت پوشش می‌انجامد.

خم راج و مادو[1] (۲۰۰۶) در پژوهش خود با هدف بررسی تأثیر گیاهان دارویی بر توسعه پایدار زیست‌محیطی و کیفیت زندگی در آفریقای جنوبی به این نتیجه رسیدند که گیاهان دارویی چندمنظوره ازجمله درختان، درختچه‌ها و گیاهان ریز نه‌تنها بازار محلی را رونق می‌بخشند، بلکه پتانسیل‌های زیادی برای بازار جهانی دارند که با تلفیق دانش بومی و فناوری مناسب مدرن جوامع و محققان می‌توانند شیوه‌های کشت را شناسایی کنند و به راهکارهای جدید در زمینه مدیریت زمین پایدار برای توقف بیابان‌زایی دست پیدا کنند. ساوادوگو و کامب[2] (۲۰۰۹) در پژوهش خود با هدف بررسی شناخت نقش گیاهان دارویی در بازار جهانی و رابطه آن با توسعه پایدار در تانزانیا به این نتیجه رسیدند که تکیه بر دانش بومی در زمینه گیاهان دارویی برای تبدیل‌شدن به بازیگران اقتصادی در عرصه بازار جهانی، اجرای برنامه‌های احیای زمین برای طبیعت پایدار و ایجاد ظرفیت‌سازی با کمک گیاهان دارویی و پوشش گیاهی بومی در تثبیت تپه‌های شنی و ماسه‌های روان و حاصل‌خیزی خاک می‌تواند راهی برای توسعه پایدار هموار کند. لمبرت و اسیکوری[3] (۲۰۱۶) در پژوهشی در مناطق ساحل غربی سودان، کالاهاری آفریقا با هدف تأثیر گیاهان دارویی بر بهداشت انسان و دام به این نتیجه رسیدند که با تکیه بر دانش بومی و سرمایه‌گذاری بر روی گیاهان دارویی می‌توان مزیت نسبی ایجاد کرد که بتوان علاوه بر درآمدزایی به سیستم خود مراقبتی بومی بهداشتی از انسان و دام دست پیدا کرد و با پیروی از فرایند کل‌نگر و رویکرد جامعه‌محور، چندبخشی کشاورزی، تجارت و مراقبت‌های بهداشتی را

1. Khem Raj & Madhu
2. Sawadogo Kambou
3. Lambert & Esikuri

بهبود بخشید. بوکل لکس[1] (۲۰۱۷) در پژوهشی روی گیاهان دارویی و بازار جهانی به این نتیجه رسید که به دلیل تهیه نشدن نقشه پوشش گیاهان دارویی، مشوق‌های مدیریتی و نبود حمایت از گروه‌های کاربر در جنگل‌ها و فقدان نهادینه‌سازی سازمان‌های جامعه‌محور، همچنان گیاهان دارویی و معطر سهم اندکی در رفاه معیشتی جوامع روستایی درحال‌توسعه دارند؛ اگرچه ۲۰۰۰ مورد از گیاهان دارویی در کشورهای اروپایی آلمان و فرانسه و اسپانیا به بهره‌برداری تجاری رسیدند، واردات جهانیMAPها (گیاهان دارویی چندمنظوره) از سال ۲۰۱۰ به ۳ درصد افزایش یافت و در سال ۲۰۱۴ به حجم ۲۷۲۴ میلیون دلار در بازارهای بین‌المللی رسید و عمده سهم اقتصادی در بازار جهانی متعلق به کشورهای چین، فرانسه، آلمان، ایتالیا، ژاپن، انگلیس، و آمریکا بود. کالاونی و جوشی[2] (۲۰۱۸) در پژوهش خود روی گیاهان دارویی و اقتصاد نپال دریافتند که بیش از ۷۵ درصد جامعه نپال (و ۶۰ درصد جامعه جهانی) به گیاهان محلی دارویی وابسته هستند. همچنین نبود سیستم‌های جمع‌آوری عمده‌فروشی، نبود صنایع تبدیلی، فقدان سرمایه‌گذاری دولت این گیاهان دارویی و معطر سهم بسیاری در پول نقد روستاییان نپال دارند، اما حدود ۹۰ درصد این گیاهان دارویی و معطر به شکل مواد خام به هند صادر می‌شوند و ضروری است از طریق تجاری‌سازی و تبدیل آن‌ها به کشت‌های بزرگ تجاری، سهم گیاهان دارویی و معطر را در اقتصاد ملی نپال افزایش داد. پرتزش و جود[3] (۲۰۱۹) در پژوهش خود با هدف شناخت و بررسی میزان تأثیر گیاهان دارویی در حفاظت محیط‌زیست به این نتیجه رسیدند که گیاهان دارویی و پوشش گیاهی بومی می‌توانند راهی برای معکوس کردن روند تخریب زیست‌محیطی و منبعی برای امنیت غذایی روستاییان باشند. کیمنگسی[4] و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهش خود درباره تولید و استفاده از گیاهان دارویی آسیایی، پتانسیل‌ها، بر نقش اساسی گیاهان دارویی و تأثیر آن‌ها بر کاهش فقر روستایی و ارتقا سطح سلامت و بهداشت جامعه در کشورهای آسیایی تأکید دارند. آن‌ها با جمع‌آوری ۲۴۸ مقاله در زمینه گیاهان دارویی به این نتیجه رسیدند که مطالعات در این زمینه به‌صورت پراکنده و غیرسیستماتیک و بدون نگاه کلی برای رسیدن به

1. Boeckel Lex
2. Kalauni & Joshi
3. Pretzsch & Jude
4. Kimengsi

هدف معین صورت گرفته است. آن‌ها بیان کردند که بیشتر مطالعات در زمینه نقش گیاهان دارویی در معیشت و سلامت بوده است و مطالعات بسیار کمی در زمینه‌ی تجاری‌سازی گیاهان دارویی به‌ویژه با توجه به نقش واسطه‌ها، رونق گرفتن چرخه تولید و پرورش آن، سود و دانش توسعه‌ای گیاهان دارویی صورت گرفته است.

۳. روش‌شناسی تحقیق

مطالعه حاضر از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته است. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی مبتنی بر تکمیل پرسش‌نامه سؤالات طیفی استفاده شد؛ بنابراین سؤالات در پرسش‌نامه تحقیق با مقیاس رتبه‌ای براساس طیف لیکرت (بسیار کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) طراحی شد. با توجه به بررسی مطالعات، در ادبیات نظری ۲۹ شاخص در ارتباط با موضوع استخراج شد (جدول ۱).

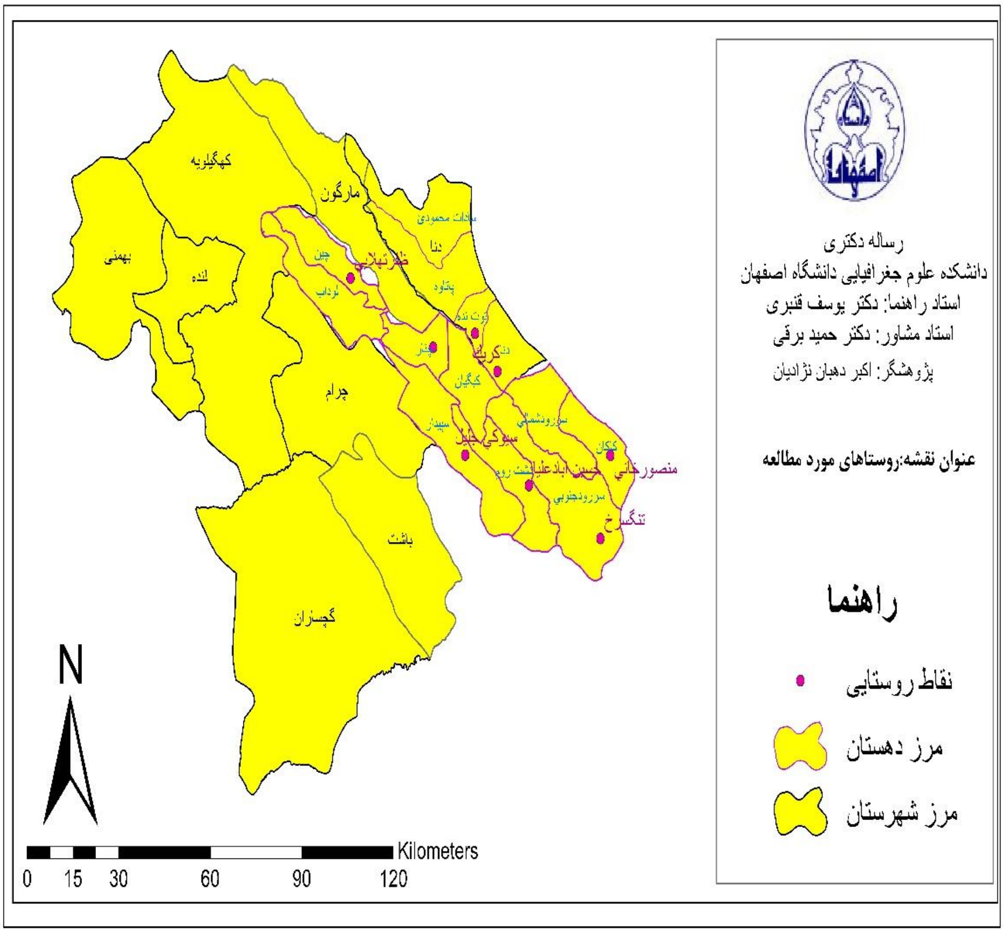
جدول ۱. موانع فعالیت گیاهان داروی در توسعه روستایی

مأخذ: نگارندگان با استفاده از منابع در دسترس، ۱۴۰۱

شاخص	منبع	شاخص	منبع
-ضعف سیستم‌های بازاریابی مناسب گیاهان دارویی -وضعیت نابسامان فروشندگان خرد از نظر دانش فنی -نبود رسیدگی و توجه از سوی تشکلات مربوط -نبود سرمایه کافی کشاورزان -فقدان تشکل‌های صنفی کارا و تخصصی در امر تولید -کمبود نیروی کار در تولید گیاهان -نبود پوشش بیمه محصولات کشاورزی -کمبود آب در کاشت گیاهان دارویی -کمبود بذر و نهاده	محمدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ امیری عقدایی و زارعی زردینی، ۱۳۹۷؛ طاطیان و همکاران، ۱۳۹۳؛ لمبرت و اسیکوری، ۲۰۱۶؛ کیمنگسی و همکاران ۲۰۱۹؛ بوکل لکس، ۲۰۱۷	-نبود دسترسی برای اطلاعات موردنیاز -تجویزنکردن پزشکان داخلی -نبود ارتباط کافی بین تولیدکنندگان و دانشگاه -بی‌سوادی و سطح کم آموزش کشاورزان -نبود آموزش‌های ترویجی مناسب درباره نحوه کاشت -کمبود نهادهای تحقیقاتی در گیاهان دارویی -کم‌کاری نهادهای مرتبط برای شناساندن بیشتر مزایای کشت -نبود نظارت کافی بر تولید	محمدی و همکاران، ۱۳۹۸؛ امیری عقدایی و زارعی زردینی، ۱۳۹۷؛ طاطیان و همکاران، ۱۳۹۳؛ لمبرت و اسیکوری، ۲۰۱۶؛ کیمنگسی و همکاران

شاخص	منبع	شاخص	منبع
-کمبود ادوات -کمبود صنایع و کارخانجات فقدان سیستمهای تبدیل و عمل‌آوری گیاهان دارویی -سنتی بودن تجهیزات گیاهان دارویی		-نبود نظارت بر بسته‌بندی -نبود نظارت فرآوری -کمبود پزشکان و متخصص گیاهان دارویی -کمبود کارشناس در حوزه گیاهان دارویی -نبود برنامه‌ریزی و چشم‌انداز -تأخیر در شناساندن بازار هدف تولیدکننده	۲۰۱۹؛ بوکل لکس، ۲۰۱۷

برای عملیاتی کردن مطالعه از ۱۳ روستا در منطقه سردسیری استان کهگیلویه و بویراحمد بهره گرفته شد. انتخاب روستاها به دلیل اینکه اشتغال‌زایی از طریق گیاهان دارویی در این مناطق روستایی بیشتر بود، صورت گرفت. شکل (۱) روستای موردمطالعه را نشان می‌دهد.

شکل ۱. نقشه‌های منطقه موردمطالعه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

جامعه نمونه این تحقیق در سطح مردم محلی در نظر گرفته شد؛ به‌طوری‌که در سطح مردم محلی جمعیت روستاهای موردمطالعه بالغ بر ۲۱۴۵۳ نفر در نظر گرفته شد که با استفاده از فرمول کوکران و خطای ۰/۰۵، ۳۸۳ نمونه پرسش‌نامه تعیین شد که به‌صورت تصادفی بین مردم روستاهای پخش شد. واحد تحلیل در مطالعه نیز افراد بیشتر از ۱۸ سال بود (جدول ۲).

جدول ۲. تعداد روستاها موردمطالعه و سهم آن‌ها از پرسش‌نامه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

نام روستا	جمعیت	خانوار	تعداد نمونه
تنگ سرخ	۴۵۵	۱۲۵	۸
توت نده	۵۲۵۱	۱۱۴۳	۹۴
کریک	۷۸۶	۱۹۵	۱۴
سادات محمودی	۳۹۹	۸۰	۷
حسین آباد	۷۸۲	۱۶۳	۱۴
منصورخانی	۳۹۰	۷۸	۷
ظفرتهلایی	۴۶۲	۹۳	۸
چین	۴۸۷۹	۹۴۸	۸۷
کاکان	۲۲۸۱	۴۹۷	۴۱
سپیدار	۱۸۶	۵۵	۳
سیوکی	۴۶۵	۱۲۵	۸
کبگیان	۴۸۱۶	۹۳۲	۸۶
دم چنار	۳۰۱	۶۱	۵
جمع	۲۱۴۵۳	۴۴۹۵	۳۸۲

برای سنجش میزان پایایی و روایی (از ۱۸ نفر متخصص و دانشگاهی) در تدوین و تنظیم پرسش‌نامه، از روش آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS استفاده شد که نشان از رضایت‌بخش بودن داده‌ها برای انجام تحقیق بود و نتایج حاصل از آن برای مردم ۰/۷۳ به دست آمد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های آماری و استنباطی (تحلیل عاملی) استفاده شد.

۴. مبانی نظری تحقیق

کشاورزی ایران در سال‌های اخیر با چالش‌هایی نظیر آزادسازی تجاری و درنتیجه دگرگونی در بازار، کاهش حمایت‌های دولت از تولیدکننده، افزایش رقابت در بازارهای کشاورزی جهانی، جهانی‌شدن، پیشرفت در زمینه فناوری‌های مرتبط، بیوتکنولوژی‌های کشاورزی، سیاست‌های خصوصی‌سازی و کوچک‌سازی ساختار دولت مواجه شده و درنتیجه دگرگونی در بازار کار کشاورزی و مشکلات محیط‌زیستی و اقلیمی نظیر سیل و خشکسالی باعث افزایش خطر کار کشاورزی شده است. همچنین تغییرات در تقاضای مشتریان کشاورزی از دیگر مواردی است که در بخش کشاورزی شاهد آن هستیم (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۹، ص. ۱۰)؛ بنابراین اقتصاد کشاورزی ایران در دوره گذشته در پی ادغام مناسبات بازار جهانی نظام سرمایه‌داری از شیوه تولید معیشتی به شیوه تولید

تجاری تغییر کارکرد داد. تجاری شدن شیوه تولید کشاورزی در ایران که سرنوشت ثبات اقتصاد بسیاری از جوامع توسعه‌نیافته بود، طی سال‌های گذشته دچار وقفه شد. این وقفه ناشی از تغییر شیوه تولید کشاورزی ایران از کشاورزی تجاری به کشاورزی صنعتی بود؛ بدین ترتیب اقتصاد کشاورزی ایران، برای نخستین بار طی سال‌های ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۶ شاهد ظهور و افول شیوه تولید جدیدی بود که می‌توان از آن به‌عنوان کشاورزی صنعتی نام برد (شجاعی دیوکلائی، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۵). بعد از آن با روند سرمایه‌گذاری در صنعت نفت و خودرو زمینه در حاشیه قرار گرفتن و توجه به بیشتر مناطق شهری و اقتصاد نفت و صنعت شد و زمینه را برای به هم ریختگی ساختار حرفه‌ای در روستاها، بروز مشکلات در نظام آبیاری، چند پارگی اراضی مزروعی یک مالک، ملی شدن مراتع و.... به وجود آورد. کاهش اشتغال کشاورزی را می‌توان اولین عامل مهاجرت در نظر گرفت و باعث ایجاد و شروع چرخه افول و انحطاط روستایی شد (خالقی، ۱۳۹۹، ص. ۱۸).

توسعه، جریانی چندبعدی است که نیازمند تغییر و تحولات اساسی در ساختار اجتماعی، نگرش تلقی عامه مردم و نهادی ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است و هدف آن، رسیدن به نوعی پایداری و هم‌زمان حرکت رو به جلو است (اودواکوبانگ[1]، ۲۰۱۵، ص. ۱۱۲). این مفهوم بسیار پیچیده و چندوجهی است. در این مفهوم می‌توان مفاهیم ترقی و تکامل، تغییر و تحویل و دگرگونی را عامل توسعه دانست (لهسایی‌زاده، ۱۳۸۷، ص. ۸)؛ بنابراین امروزه توسعه همپای زندگی بهتر تلقی می‌شود و جوامع در مقایسه با گذشته از آن بیشتر منتفع می‌شوند (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۱، ص. ۳۲ ؛ بریمانی، ۱۳۸۲، ص. ۲۴).

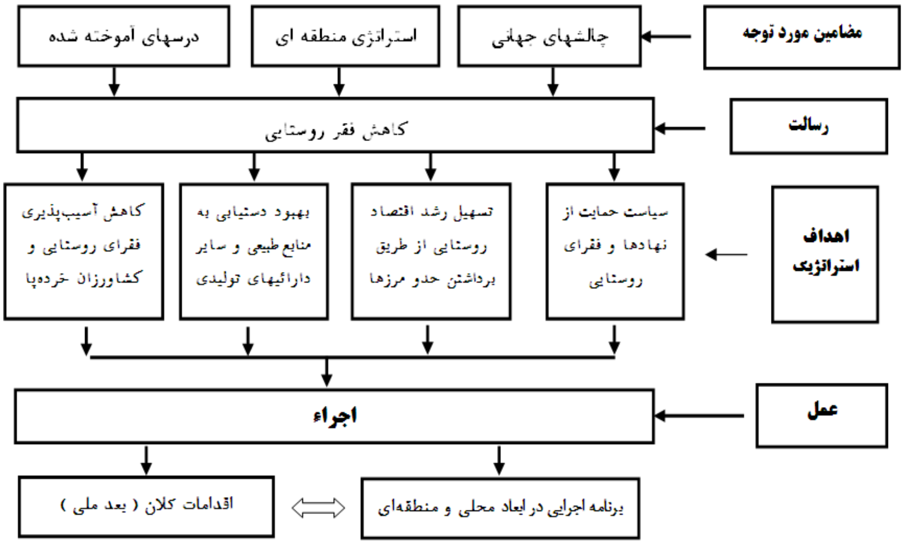
بررسی تحقیقات مرتبط با توسعه نشان می‌دهد که توسعه روستایی ضرورت بنیادی برای توسعه ملی و منطقه‌ای به شمار می‌آید (ون در پلوگ[2] و همکاران، ۲۰۱۷، ص. ۲۰۱). از دیدگاه بانک جهانی، توسعه روستایی راهبردی برای بهبود زندگی اقتصادی–اجتماعی گروه مشخصی از مردم که همان روستاییان فقیر هستند، تعریف شده است (رومیانی، ۱۳۹۲، ص. ۳۵). همچنین

1. Uduakobong
2. Van der Ploeg

در بیانیه هزاره سازمان ملل از توسعه روستایی به‌عنوان ابزاری برای نیل به اهدافی ازقبیل کاهش فقر، ارتقای عظمت انسانی، برابری و عدالت، پایداری محیطی و... در راستای رهایی فقرا از تله محرومیت[1] توجه شده است (برنامه توسعه سازمان ملل متحد[2]، ۲۰۰۳).

استراتژی‌های توسعه روستایی توجه به چالش‌های جهانی، سیاست‌های منطقه‌ای و تجربیات حاصل از چهار دهه برنامه‌ریزی روستایی در کشورهای درحال‌توسعه با رسالت کاهش فقر روستایی و اهداف استراتژیک حمایت از فقرا و نهادهای محلی روستایی، تسهیل فرایند رشد اقتصادی روستاها از طریق حذف موانع، دسترسی بهینه به اعتبارات، منابع طبیعی، دارایی‌های تولیدی و نیز کاهش آسیب‌پذیری فقرا و روستاییان کم درآمد در دو بعد منطقه‌ای و ملی به اجرا گذاشته شده است (بانک جهانی[3]، ۲۰۰۱، ص. ۵) (شکل ۲). این استراتژی بر آن است تا با کاهش آسیب‌پذیری مناطق روستایی، همگامی و همراهی آنان را با تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و فنی تسهیل کند و ضمن تأمین زندگی مطلوب همراه با فرصت‌های اقتصادی برای روستاییان، سکونتگاه‌های روستایی را به مکان‌هایی شاداب، پایدار و جذاب برای کار و زندگی تبدیل کند.

1. Poverty Trap
2. UNDP
3. World Bank

شکل ۲. استراتژی توسعه روستایی

مأخذ: رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۵

مفهوم توسعه روستایی و استراتژی‌های آن، در ارتباط با فعالیت‌های گیاهان دارویی هدف توجه قرار نگرفته است؛ بااین‌حال بدون‌شک، تأثیر درخورتوجهی بر بخش گیاهان دارویی داشته است. هدف توسعه روستایی اطمینان از تأمین معیشت پایدار و مطمئنی است که استهلاک منابع، تخریب محیط‌زیست، اختلال فرهنگی و بی‌ثباتی اجتماعی را کاهش می‌دهد (بودکر[1]، ۲۰۱۷، ص. ۲۴۱)؛ بنابراین مفهوم توسعه روستایی به‌عنوان یک راه‌حل بالقوه برای جلوگیری از تخریب–محیطی و اجتماعی صنعتی است و گیاهان دارویی که منبع صنعتی وابسته به موهبت طبیعی و میراث جامعه است، مدنظر قرار گرفته‌اند (کارونامورتی[2] و همکاران، ۲۰۱۳، ص. ۶۹)؛ اگرچه در دیدگاه‌ها و تعاریف توسعه روستایی تقسیم‌بندی‌های درخورتوجهی وجود دارد و مشخص شده است که دستیابی به توسعه در زمینه گیاهان دارویی مستلزم جهت‌گیری استراتژیک به سمت برنامه‌ریزی توسعه و افزایش سطوح مشارکت ذی‌نفعان متعدد در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی است (باراگان اوکانا[3] و همکاران، ۲۰۱۶). در همین رابطه تحقیقات گوناگونی بر

1. Bodeker
2. Karunamoorthi
3. Barragán-Ocaña

گیاهانی متمرکز شد که در تولید لوازم آرایشی و عطر و بهداشت استفاده می‌شوند. در کشورهای درحال‌توسعه، تحقیقات قومی گیاه‌شناسی بیشتری انجام شده است و نشان می‌دهد که گیاهان هنوز به‌طور گسترده در بین جمعیت‌های انسانی می‌شوند و اغلب یکی از معدود منابع موجود برای درمان بیماری‌ها هستند (فونگنزوسی[1]، ۲۰۱۷، صص. ۲۹–۳۹). همچنین مطالعات مختلف نشان داده است که به‌دلیل وجود مشخصهٔ جامع‌نگری اجتماعات محلی با دانش بومی خود توانسته‌اند همه نیازهای خود را طی قرون متمادی از این گیاهان بومی تأمین کنند و پتانسیل زیادی را برای رفع نیازمندی‌ها و افزایش توسعهٔ درون‌زا در فرایند توسعه مناطق روستایی ایفا کنند (هزارجریبی و شالی‌صفری، ۱۳۸۹، ص. ۴۳)؛ بنابراین با شناخت و ثبت دانش بومی درخصوص گونه‌های مختلف گیاهی، ویژگی‌ها و کاربردهای آن‌ها در قسمت‌های مختلف دنیا می‌توان از به هدر رفتن دانشی که طی اعصار و قرون کسب شده است، جلوگیری کرد و با این اقدام در زمینه معرفی گیاهان جدید برای بهره‌برداری مؤثر شد (شهرکی و همکاران، ۱۳۹۵، ص. ۲).

از آغاز تمدن و شاید در اوایل انسان نئاندرتال، مردم از دانش بومی خود درباره گیاهان به‌عنوان دارو استفاده می‌کردند. شواهد نشان می‌دهد که امپراتورهای چین (۲۸۰۰ قبل از میلاد)، بابل (۱۷۷۰ قبل از میلاد) و مصر باستان (۱۵۵۰ قبل از میلاد) از گیاهان برای درمان خود استفاده می‌کردند. پزشکان اسلامی و هندی نیز آثار بسیاری را قبل از سال۱۱۰۰ پس از میلاد نوشته‌اند و مهرهای سایت هاراپان در پاکستان (۲۰۰۰ قبل از میلاد) نیز نشان‌دهنده استفاده از گیاهان است (شینواری و قیصر[2]، ۲۰۱۱، ص. ۵). در پرتو این بررسی‌ها در سراسر جهان امرار معاش از منابع گیاهی حائز اهمیت تلقی شد. انتشار چنین داده‌هایی به تبادل دانش بین جوامع مختلف از نقاط مختلف جهان کمک می‌کند. در حال حاضر در برزیل، اکثر جمعیت هنوز از گیاهان دارویی برای تسکین یا حتی درمان برخی بیماری‌ها به دلیل هزینه کم و/یا نتایج مؤثر استفاده می‌کنند (بادکه[3] و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۱۳۳؛ ورما[4]، ۲۰۱۴). تنوع و در دسترس بودن گیاهان بومی به استفاده از آن‌ها توسط مردم و جوامع گوناگون مانند جوامع روستایی (غیرسنتی)، جوامع سنتی، جمعیت

1. Fongnzossie
2. Shinwari & Qaiser
3. Badke
4. Verma

های بومی و حاشیه رودخانه کمک می‌کند. جوامع روستایی قادر به شناسایی بسیاری از گونه های گیاهی هستند که محصولات متعددی ازجمله غذا، هیزم، دارو، علوفه و ابزار موردنیاز روزانه خود را تولید می‌کنند (میگوئیس[1] و همکاران، ۲۰۱۹؛ ص ۲)؛ مثلاً در کشور هند کشت گیاهان دارویی به دو دلیل مهم است: الف) کشت منبع جایگزینی برای عرضه فراهم می‌کند و درنتیجه نیاز به جمع‌آوری این گیاهان از طبیعت را کاهش می‌دهد. این امر باعث کاهش فشار بر گونه‌های در معرض خطر و ترویج حفاظت از آن‌ها می‌شود؛ ب) زراعت منبع درآمد اضافی برای جمعیت روستایی فقیر ایالتی که در هند زیاد است، فراهم می‌کند؛ بنابراین در این کشور کشت گیاهان دارویی به‌عنوان یک منبع مهم درآمدزایی شناخته شده است که از دلایل آن می‌توان به مزایای متعددی (ازجمله قیمت زیاد، هزینه حمل‌ونقل کم به دلیل ارزش بیشتر در واحد حجم و ماندگاری طولانی) در مقایسه با محصولات سنتی اشاره کرد (عالم و بایلد[2]، ۲۰۰۹، ص. ۳). در کشور آفریقای جنوبی استفاده از گیاهان دارویی به دلیل اثرات مفید آن‌ها در مراقبت‌های بهداشتی و توسعه اقتصادی و کاهش فقر، به‌عنوان وسیله‌ای برای موضوع گفتمان گسترده‌ای در میان حافظان محیط‌زیست، سیاست گذاران، اقتصاددانان و بازیگران توسعه اهمیت پیدا کرده است. در این کشور برخی از گیاهان دارویی حاوی موادی هستند که برای اهداف درمانی سنتی مفید هستند یا به‌صورت تجاری برای اهداف دارویی مخلوط می‌شوند (نوافور و همکاران، ۲۰۲۱، ص. ۲). همان‌طورکه اگامبردیوا[3] و همکاران (۲۰۱۷) گزارش کردند، تعداد زیادی از گیاهان دارویی با توجه به ترکیبات فیتوشیمیایی آن‌ها ازجمله گیاهانی که معمولاً در درمان یا پیشگیری از بیماری‌ها و بیماری‌های خاص و بازاریابی اقتصادی استفاده می‌شوند، مطالعه شده‌اند و به‌طور کلی نقش مفیدی در مراقبت‌های بهداشتی دارند. کاربرد آن‌ها در درمان انسان و دام برای بیماری‌ها مختلف به‌خوبی مستند شده است؛ زیرا گیاهان محلی که برای اهداف دارویی استفاده می‌شوند، دارای میراث بیولوژیک و اجتماعی فرهنگی هستند (مبنی[4] و همکاران، ۲۰۲۰). کشت، برداشت، فرآوری، استفاده و بازاریابی گیاهان دارویی کمک‌های ارزشمندی به رفاه اقتصادی

1. Miguéis
2. Alam & Belt
3. Egamberdieva
4. Mbuni

جوامع محلی می‌کند (باریتسنگ[1]، ۲۰۱۵)؛ بنابراین باید اذعان داشت که مزارع گیاهان دارویی به‌عنوان پیشتازان برای تأمین آتی گونه‌های گیاهی کمیاب و با ارزش تجاری و دارویی در جنوب آفریقا در نظر گرفته می‌شوند و درعین‌حال در معیشت بسیاری مردم محلی مؤثرند (راتور و ماتور[2]، ۲۰۱۸، صص. ۳۲-۳۵).

۵. یافته‌های تحقیق

از میان ۳۸۳ پرسش‌نامه که بین مردم محلی پخش شد، یافته‌های توصیفی نشان داد که از لحاظ ویژگی‌های سن پاسخ‌گویان، افراد بین ۳۱ تا ۴۰ سال با ۴۰/۵ درصد پاسخ، از لحاظ تحصیلات، فوق‌دیپلم با ۲۷/۴ درصد، از لحاظ جنسیت، مردها با ۷۴/۲ درصد، از لحاظ تأهل، متأهل‌بودن با ۶۶/۶ درصد، از لحاظ سابقه فعالیت در انجام گیاهان دارویی، بیشتر از ۵ سال با میزان ۲۲/۲ درصد، بیشترین پاسخ‌ها را به خود اختصاص دادند.

جدول ۳. ویژگی توصیفی پاسخ‌دهندگان

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

مشخصات پاسخ‌دهنده	بیشترین پاسخ‌گو	تعداد پاسخ‌دهنده	درصد
سن	۳۱ تا ۴۰ سال	۱۵۵	۴۰/۵
تحصیلات	فوق دیپلم	۱۰۵	۲۷/۴
جنسیت	مرد	۲۸۴	۷۴/۲
تأهل	متأهل	۲۵۵	۶۶/۶
سابقه فعالیت	بیشتر از ۵ سال	۸۵	۲۲/۲

۵. ۱. ارزیابی اثرات شاخص‌ها بر موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی

برای بررسی اینکه کدام گویه‌ها بیشترین اثرات در موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در منطقه موردمطالعه داشته است، از انحراف معیار و تحلیل واریانس استفاده شد. مشخص شد که متغیرهای نبود دسترسی به اطلاعات موردنیاز درمورد گیاهان دارویی (۲/۷۶)، بی‌سوادی و سطح

1. Bareetseng
2. Rathor & Mathur

کم آموزش کشاورزان (۲/۰۴)، نبود رسیدگی و توجه از سوی تشکل‌های مربوط به فعالیت‌های گیاهان دارویی (۱/۸۴)، کمبود آب در کاشت گیاهان دارویی (۱/۵۴) و وضعیت نابسامان فروشندگان خرد از نظر دانش فنی (۱/۴۹) بیشترین واریانس‌ها را بین متغیرهای مطرح‌شده در تحقیق به خود اختصاص داده‌اند. بنابراین در جدول (۴) میانگین، انحراف‌معیار و واریانس متغیرهای گوناگونی بر سر راه موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی نقش دارند.

جدول ۴. شناسایی موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی از دیدگاه مردم

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

معیار	شاخص	میانگین	انحراف معیار	واریانس
موانع اقتصادی	ضعف سیستمهای بازاریابی مناسب گیاهان دارویی	۴.۶۳۴۵	۰.۷۷۷	۰.۶۰۴
	وضعیت نابسامان فروشندگان خرد از نظر دانش فنی	۳.۰۰۲۶	۱.۲۲۳	۱.۴۹۵
	نبود رسیدگی و توجه از سوی تشکل‌های مربوط به فعالیت‌های گیاهان دارویی	۲.۹۲۹۵	۱.۳۵۷	۱.۸۴۱
	نبود سرمایه کافی کشاورزان	۱.۷۴۱۵	۱.۰۴۸	۱.۰۹۸
	فقدان تشکل‌های صنفی کارا و تخصصی در امر تولید	۴.۳۹۶۹	۱.۰۹۵	۱.۱۹۸
	کمبود نیروی کار در تولید گیاهان	۱.۶۱۳۶	۱.۱۳۶	۱.۲۹۰
	نبود پوشش بیمه محصولات کشاورزی	۲.۰۲۶۱	۱.۲۵۷	۱.۵۸۰
موانع زیرساختی	کمبود آب در کاشت گیاهان داروئی	۱.۶۸۹۳	۱.۱۸۷	۱.۴۰۸
	کمبود بذر و نهاده	۱.۵۸۲۲	۱.۱۲۲	۱.۲۶۰
	کمبود ادوات	۱.۵۵۳۵	۱.۰۲۲	۱.۰۴۴
	کمبود صنایع و کارخانجات	۴.۷۲۳۲	۰.۷۲۸	۰.۵۳۱
	فقدان سیستمهای تبدیل و عمل‌آوری گیاهان دارویی	۴.۶۸۴۱	۰.۷۶۴	۰.۵۸۳
	سنتی بودن تجهیزات گیاهان دارویی	۴.۷۹۶۳	۰.۶۱۴	۰.۳۷۷
موانع اطلاعاتی	نبود دسترسی برای اطلاعات موردنیاز درمورد گیاهان دارویی	۳.۲۶۳۷	۱.۶۶۳	۲.۷۶۵
	تجویزنکردن پزشکان داخلی	۴.۸۵۹	۰.۵۶۱	۰.۳۱۵
	نبود ارتباط کافی بین تولیدکنندگان و دانشگاه	۴.۱۱۷۵	۱.۰۷۳	۱.۱۵۱
موانع آموزشی	بی‌سوادی و سطح کم آموزش کشاورزان	۳.۳۶۸۱	۱.۴۳۰	۲.۰۴۵
	نبود آموزش‌های ترویجی مناسب درباره نحوه کاشت	۴.۵۳۷۹	۰.۸۳۹	۰.۷۰۵
	کمبود نهادهای تحقیقاتی در گیاهان دارویی	۴.۳۸۶۴	۱.۰۲۴	۱.۰۴۹

معیار	شاخص	میانگین	انحراف معیار	واریانس
موانع تولیدی	کم‌کاری نهادهای مرتبط برای شناساندن بیشتر مزایای کشت	۴.۸۶۶۸	۰.۳۴۰	۰.۱۱۶
	نبود نظارت کافی بر تولید	۴.۵۸۴۹	۰.۹۱۱	۰.۸۳۰
	نبود نظارت بر بسته بندی	۴.۶۱۳۶	۰.۷۹۱	۰.۶۲۵
	نبود نظارت فرآوری	۴.۸۰۶۸	۰.۵۹۶	۰.۳۵۵
موانع مدیریتی	کمبود پزشکان و متخصص گیاهان دارویی	۴.۴۰۹۹	۱.۱۴۷	۱.۳۱۶
	کمبود کارشناس در حوزه گیاهان دارویی	۴.۶۰۰۵	۰.۹۶۸	۰.۹۳۷
	نبود برنامه‌ریزی و چشم انداز	۴.۶۷۶۲	۰.۷۳۴	۰.۵۳۹
	تأخیر در شناساندن بازار هدف تولیدکننده	۴.۷۳۱۱	۰.۶۱۷	۰.۳۸۰

۵. ۲. ارزیابی سهم هریک از شاخص‌ها در کاهش موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در توسعه روستایی

در ادامه برای تعیین سهم تأثیرگذاری هریک از معیارها و شاخص‌ها در موانع فعالیت گیاهان دارویی از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. برای تعیین انسجام درونی و تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی از آزمون بارتلت و شاخص KMO بهره گرفته شد. معناداری آزمون بارتلت در سطح اطمینان ۹۹ درصد و مقدار مناسب KMO (جدول ۵) حاکی از همبستگی و مناسب متغیرهای مدنظر برای انجام تحلیل عاملی بود.

جدول ۵. آزمون بارتلت در سطح معناداری

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

مجموع مورد تحلیل	مقدار KMO	مقدار بارتلت	سطح
مجموع موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در مناطق روستایی	۰/۶۹۶	۶۳۰/۰۱۹	۰/۰۰۰

در این پژوهش با توجه به مؤلفه‌های مؤثر، ۶ عامل دارای مقدار ویژه بیشتر از ۱، برای عوامل موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در مناطق روستایی استخراج شد. در جدول (۶) تعداد عوامل استخراج‌شده همراه با مقدار ویژه هریک از آن‌ها، درصد واریانس هر یک از عوامل و فراوانی تجمعی درصد واریانس عوامل آمده است. مقدار ویژه بیانگر سهم هر عامل از کل واریانس متغیرها است و هرچه مقدار آن بزرگ‌تر باشد، نشان‌دهنده اهمیت و تأثیر بیشتر آن

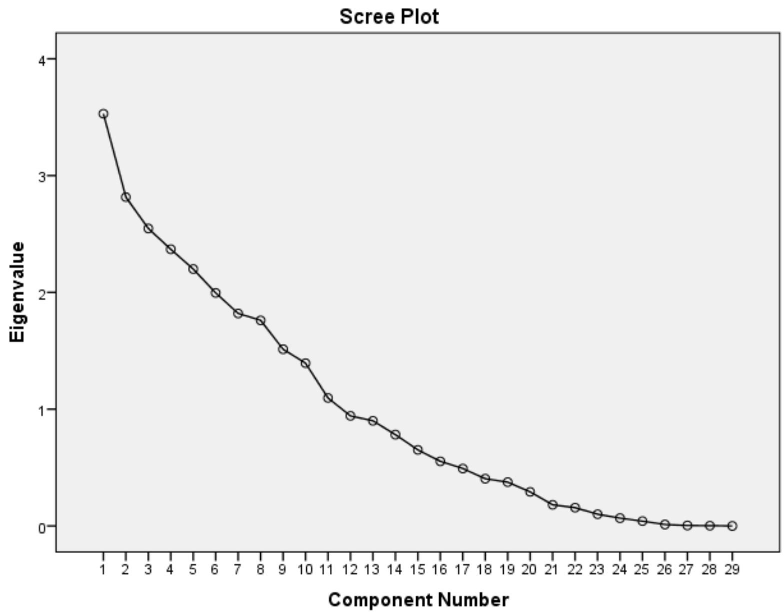
عامل است. عامل اول بیشترین سهم و عامل ششم کمترین سهم در تبیین کل متغیرها را دارند و درمجموع ۶ عامل از دیدگاه مردم محلی توانسته‌اند با میزان ۵۳/۳۰۴ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین کنند.

جدول ۶. عوامل استخراج‌شده همراه با ارزش ویژه، درصد واریانس و درصد تجمعی واریانس

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

عامل	مجموع مجذور بارهای استخراجی		
	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
عامل اول	۳/۲۶۹	**۱۱/۲۷۳**	**۱۱/۲۷۳**
عامل دوم	۲/۶۵۸	**۹/۱۶۶**	**۲۰/۴۳۹**
عامل سوم	۲/۶۱۵	**۹/۰۱۸**	**۲۹/۴۵۷**
عامل چهارم	۲/۳۶۷	**۸/۱۶۱**	**۳۷/۶۱۸**
عامل پنجم	۲/۲۷۶	**۷/۸۴۸**	**۴۵/۴۶۶**
عام ششم	۲/۲۷۳	**۸**	**۵۳/۳۰۴**

نمودار (۱) Scree Plot در تحلیل عاملی: همان‌طورکه در نمودار Scree Plot ملاحظه می‌شود، ۶ عامل دارای مقدار ویژه بیشتر از ۱ هستند؛. یعنی مجموع ۲۹ شاخص که موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در مناطق روستایی‌اند، از دیدگاه روستاییان به ۶ عامل ویژه کاهش‌یافتنی است.

شکل ۳. تصویر گرافیکی مقدار ویژه عوامل استخراج‌شده

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

۵. ۳. چرخش عامل‌ها

در پژوهش حاضر برای چرخش عاملی از روش ریماکس استفاده شد. بعد از مرحله چرخش، متغیرهایی که مربوط به هر عامل هستند، به‌صورت ستونی مشخص می‌شوند. پس از پردازش متغیرهای نمایانگر موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در مناطق روستایی، به نام‌گذاری عوامل به‌دست‌آمده اقدام شد. در جدول (۷) هریک از عوامل و متغیرهای مربوط به آن عامل همراه با بار عاملی و گویه‌های پوشاننده آن‌ها ذکر شده است.

عامل اول: موانع اقتصادی

با توجه به محتوای جدول (۷) متغیرهایی چون ضعف سیستم‌های بازاریابی مناسب گیاهان دارویی، وضعیت نابسامان فروشندگان خرد از نظر دانش فنی، نبود رسیدگی و توجه از سوی تشکل‌های مربوطه به گیاهان دارویی، نبود سرمایه کافی کشاورزان، فقدان تشکل‌های صنفی کارا و تخصصی در امر تولید، کمبود نیروی کار در تولید گیاهان، نبود پوشش بیمه محصولات کشاورزی در عامل اول قرار می‌گیرند. بار عاملی این متغیرها نشان می‌دهد که این متغیرها با این

عامل همبستگی مثبت و زیادی دارند. از طرفی مقدار ویژه این عامل برابر با ۳/۲۶۹ است که از بقیه عامل‌های دیگر بیشتر است و بیش از ۱۱/۲۷۳ درصد از کل واریانس را تبیین می‌کند؛ بنابراین می‌توان اظهار کرد که بین متغیرهای عوامل موانع اقتصادی در این گروه همبستگی قوی وجود دارد و برآیند آن در موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی را می‌توان به‌طور آشکار ملاحظه کرد.

عامل دوم: موانع زیرساختی

متغیرهای قرارگرفته در این عامل شامل کمبود آب در کاشت گیاهان دارویی، کمبود بذر و نهاده، کمبود ادوات، کمبود صنایع و کارخانجات، فقدان سیستم‌های تبدیل و عمل‌آوری گیاهان دارویی و سنتی بودن تجهیزات گیاهان دارویی است. همان‌طورکه ملاحظه می‌شود، بار عاملی این متغیرها بین ۰/۵۱۱ تا ۰/۷۸۱ متغیر است و تمامی متغیرهای با عامل دوم همبستگی مثبت دارند. با توجه به اهمیت متغیرهای تشکیل‌دهنده با مقدار ویژه ۲/۶۵۸، درمجموع ۹/۱۶۱ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کنند. متغیرهای این عامل مهم طیفی از عوامل موانع زیرساختی را در بر می‌گیرند که می‌توانند نقش مؤثری در موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی داشته باشند.

عامل‌های سوم و چهارم: موانع تولیدی و موانع مدیریتی

متغیرهای مربوط به عامل سوم با مقدار ویژه ۲/۳۶ درصد، درمجموع ۸/۱۶۱ درصد از کل واریانس را تشکیل می‌دهند. متغیرهایی مانند کم‌کاری نهادهای مرتبط برای شناساندن بیشتر مزایای کشت با ۰/۶۸۴، نبود نظارت کافی بر تولید با ۰/۷۰۲، نبود نظارت بر بسته‌بندی با ۰/۵۴۶ و نبود نظارت فرآوری ۰/۵۳۵ عامل چهارم را می‌سازند. با دقت در این متغیرها درمی‌یابیم که روستاهای محدوده موردمطالعه، نیازمند برطرف کردن موانع تولیدی هستند که باید مدنظر مسئولان روستاها قرار گیرد. در عامل چهارم، شاخص‌هایی مانند کمبود پزشکان و متخصص گیاهان دارویی، کمبود کارشناس در حوزه گیاهان دارویی با بار عاملی (۰/۵۵۸)، کمبود کارشناس در حوزه گیاهان دارویی با بار عاملی (۰/۷۱۵)، نبود برنامه‌ریزی و چشم‌انداز با بار عاملی (۰/۵۳۶) و تأخیر در شناساندن بازار هدف تولیدکننده (۰/۵۴۶) متغیرهای عامل چهارم را تشکیل می‌دهند. مقدار ویژه این عامل ۲/۳۶۷ و درمجموع ۸/۱۶۱ درصد از کل واریانس‌ها را تشکیل می‌دهد.

عامل‌های پنجم و ششم: موانع آموزشی و اطلاعاتی

بی‌سوادی و سطح کم آموزش کشاورزان با بار عاملی (۰/۵۷۴)، نبود آموزش‌های ترویجی مناسب درباره نحوه کاشت (۰/۶۱۷) و کمبود نهادهای تحقیقاتی در گیاهان دارویی (۰/۵۰۷) را به خود اختصاص دادند. مقدار ویژه این عامل ۲/۲۷۳ و مقدار واریانس آن برابر با ۷/۸۳۸ است. در عامل ششم، نبود دسترسی به اطلاعات موردنیاز با مقدار بار عاملی (۰/۷۱۹)، تجویزنکردن پزشکان داخلی (۰/۶۵۴) و نبود ارتباط کافی بین تولیدکنندگان و دانشگاه (۰/۵۳۶) است. بار عاملی این متغیرها نشان می‌دهد که این متغیرها با این عامل همبستگی مثبت و زیادی دارند. مقدار ویژه این عامل ۲/۲۷۶ و مقدار واریانس آن برابر با ۷/۸۴۸ است.

جدول ۷. متغیرهای هریک از عوامل و میزان بارهای عاملی به‌دست‌آمده از ماتریس چرخش‌یافته از دیدگاه مردم محلی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

عامل	متغیر	با عاملی
موانع اقتصادی	ضعف سیستم‌های بازاریابی مناسب گیاهان دارویی	۰/۵۸۲
	وضعیت نابسامان فروشندگان خرد از نظر دانش فنی	۰/۵۳۲
	نبود رسیدگی و توجه از سوی تشکل‌های مربوط به گیاهان های دارویی	۰/۷۳۵
	نبود سرمایه کافی کشاورزان	۰/۵۱۴
	فقدان تشکل‌های صنفی کارا و تخصصی در امر تولید	۰/۷۹۳
	کمبود نیروی کار در تولید گیاهان	۰/۵۴۶
	نبود پوشش بیمه محصولات کشاورزی	۰/۶۵۸
موانع زیرساختی	کمبود آب در کاشت گیاهان دارویی	۰/۷۸۱
	کمبود بذر و نهاده	۰/۵۹۴
	کمبود ادوات	۰/۵۹۶
	کمبود صنایع و کارخانجات	۰/۵۹۴
	قدان سیستم‌های تبدیل و عمل‌آوری گیاهان دارویی	۰/۵۶۷
	سنتی بودن تجهیزات گیاهان دارویی	۰/۶۴۵
موانع تولیدی	کم‌کاری نهادهای مرتبط برای شناساندن بیشتر مزایای کشت	۰/۶۸۴
	نبود نظارت کافی بر تولید	۰/۷۰۲
	نبود نظارت بر بسته‌بندی	۰/۵۴۶
	نبود نظارت فرآوری	۰/۵۳۵

عامل	متغیر	با عاملی
موانع مدیریتی	کمبود پزشکان و متخصص گیاهان دارویی	۰/۵۵۸
	کمبود کارشناس در حوزه گیاهان دارویی	۰/۷۱۵
	نبود برنامه‌ریزی و چشم‌انداز	۰/۵۳۶
	تأخیر در شناساندن بازار هدف تولیدکننده	۰/۵۴۶
موانع آموزشی	بی‌سوادی و سطح کم آموزش کشاورزان	۰/۵۷۴
	نبود آموزش‌های ترویجی مناسب درباره نحوه کاشت	۰/۶۱۷
	کمبود نهادهای تحقیقاتی درباره گیاهان دارویی	۰/۵۰۷
موانع اطلاعاتی	نبود دسترسی به اطلاعات موردنیاز	۷۱۹
	تجویزنکردن پزشکان داخلی	۰/۶۵۴
	نبود ارتباط کافی بین تولیدکنندگان و دانشگاه	۰/۵۳۶

۵. ۴. مقایسه دیدگاه زنان و مردان در رابطه با موانع فعالیت گیاهان دارویی در مناطق روستایی

برای بررسی مقایسه دیدگاه زنان و مردان در رابطه با موانع فعالیت گیاهان دارویی در مناطق روستایی، از آزمون تی دو نمونه مستقل استفاده شد. نتایج آزمون تی با دو گروه مستقل در ارتباط با تفاوت دیدگاه زنان و مردان از نظر موانع مشارکتی نمایش داده است. با توجه به جدول (۸)، سطح معناداری آزمون لون در مواردی که Sig >0.05 باشد، آزمون تی با فرض برابری واریانس‌ها و در سایر موارد آزمون تی با فرض نبود برابری واریانس انجام می‌گیرد. همان‌طورکه مشاهده می‌شود، درمورد معیارهای موانع اطلاعاتی مدیریتی، فرض برابرنبودن واریانس در نظر گرفته شده و برای بقیه معیارهای موانع اقتصادی، زیرساختی، آموزشی و تولیدی فرض برابری واریانس در نظر گرفته شده است. در کل نتایج این جدول نشان می‌دهد که مردان و زنان روستایی برای برطرف کردن موانع فعالیت گیاهان دارویی با هم مشارکت و همکاری نزدیکی دارند. از طرف دیگر، زنان در متغیرهای زیرساختی و مدیریتی علاقه‌مندی خود را به فعالیت‌های گیاهان دارویی بیشتر از مردان نشان دادند؛ بنابراین زنان هم‌راستا با مردان به دنبال برطرف کردن موانع فعالیت‌ها گیاهان دارویی در روستاهای موردمطالعه هستند؛ زیرا آن‌ها برای تأمین معیشت و رفاه خانواده، تلاش فراوانی انجام می‌دهند تا بتوانند مایحتاج‌های خود را فراهم کنند. توجه به میانگین‌های به‌دست‌آمده از از دو گروه، نشان از انگیزه زیاد مردم این روستاها برای برطرف کردن موانع

فعالیت‌ها گیاهان دارویی دارد؛ بنابراین مسئولان منطقه نیازمند توجه به نظرات و پاسخ‌های آن‌ها در راستای برطرف کردن بسترهای لازم برای انجام بیشتر فعالیت‌های گیاهان دارویی هستند.

جدول ۸. نتایج مقایسه میانگین دیدگاه زنان و مردان در رابطه با موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

معیارها	جنسیت	میانگین	آزمون لون		آزمون تی برای برابری میانگین‌ها		
			آماره f	سطح معناداری	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری
موانع اقتصادی	مرد	۳/۵۶	۱/۲۵۶	۰/۲۸۴	۱/۴۲۵	۲۴	۰/۰۵۶
	زن	۳/۱۳					
موانع زیرساختی	مرد	۳/۲۱	۱/۷۴۵	۰/۱۷۸	−۱/۴۸۶	۲۴	۰/۰۹۲
	زن	۳/۵۶					
موانع اطلاعاتی	مرد	۳/۶۹	۱/۳۵۶	۰/۱۵۴	۱/۳۵۶	۱۶/۱۳۷	۰/۱۶۵
	زن	۳/۲۱					
موانع آموزشی	مرد	۳/۷۸	۲/۳۲۶	۰/۹۶۷	۱/۴۸۵	۲۴	۰/۰۲۱
	زن	۳/۱۲					
موانع تولیدی	مرد	۳/۱۸	۳/۳۲۵	۰/۸۵۶	۰/۱۸۹	۱۴/۵۶۸	۰/۷۵۶
	زن	۳/۱۱					
موانع مدیریتی	مرد	۳/۴۵	۱/۴۱۵	۰/۳۲۵	۰/۱۷۵	**۱۷/۶۵۸**	۰/۸۴۵
	زن	۳/۷۸					

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی موانع توسعه روستایی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که جوامع به‌ویژه جوامع روستایی با آن مواجه بوده‌اند؛ ازاین‌رو رویکردهای مختلفی به توسعه روستایی مطرح شده است. یکی از این رویکردهای مشهور، رویکرد تنوع‌بخشی فعالیت‌هایی است که در سه دهه اخیر مطرح شد؛ بنابراین این رویکرد بر تفکر جامعه و یکپارچه درمورد کاهش فقر و توسعه روستایی تأکید داشته و توجه محققان بسیاری را به خود جلب کرده است. با توجه به اینکه مناطق روستایی بخش عمده‌ای از منابع طبیعی را در بر می‌گیرند، برنامه‌ریزی برای مسائل و به کارگیری شیوه‌های

کارآمد به‌منظور بهره‌برداری و مدیریت بهینه آن می‌تواند راهگشای بسیاری از مشکلات زیست‌محیطی و اقتصادی-اجتماعی در زمینه توسعه روستاها باشد؛ بنابراین منابع طبیعی و به‌خصوص گیاهان دارویی تجدیدشونده به‌عنوان بستر حیات و اساس توسعه کشور، درمعرض تخریب و نابودی فزاینده‌ای قرار دارند. تجربیات سالیان طولانی نشان‌دهنده آن است که مهم‌ترین دلایل عمده تخریب منابع طبیعی تجدیدشونده، عواملی ازقبیل سیاست‌های تمرکزگرایی و دولتی شدن مدیریت منابع طبیعی و کم‌توجهی به نقش سازمان‌های غیردولتی است.

بنابراین توسعه و تسهیل توسعه روستایی، نیازمند آگاهی از شاخص‌ها و متغیرهای تأثیرگذار بر آن است. به لحاظ نظری، با اتکا به چرخه توسعه در مطالعات روستایی می‌توان بسترهای لازم برای توسعه روستایی را فراهم کرد. این چرخه شامل توانمندسازی و توسعه ظرفیتی است که می‌تواند تقویت‌کننده توانایی‌ها و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل موجود در نواحی روستایی برای به‌کارگیری در توسعه روستایی باشد، اما باید توجه داشت ازآنجاکه توسعه روستایی براساس رویکرد نظری توسعه شکل گرفته و متشکل از شاخص‌های مختلف است، دستیابی به توسعه روستایی بدون در نظر داشتن همه جنبه‌های تأثیرگذار بر توسعه امکان پذیر نیست؛ بنابراین از نظر شاخص‌های تأثیرگذار بر مناطق روستایی باید تلاش شود در فرایند سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت روستایی به‌صورت کل‌گرا و به‌هم‌پیوسته به شاخص‌ها توجه شود؛ ازاین‌رو به‌منظور بررسی عوامل موانع رونق فعالیت‌های گیاهان دارویی در منطقه سردسیری استان کهگیلویه و بویراحمد این تحقیق صورت گرفت.

نگرش مردم محلی در ۱۳ روستای این استان سنجش شد و برای پاسخ به سؤالات مطرح‌شده در تحقیق از تحلیل عاملی بهره گرفته شد؛ بنابراین مقدار KMO برای بررسی موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی ۰/۶۹۶ و مقدار بارتلت ۶۳۰/۰۱۹ به دست آمد که در سطح ۹۹ درصد اطمینان، معنادار بود. یافته‌های تحقیق نشان داد که ۱۵ عامل شناسایی شد و درمجموع ۵۳/۹۰۸ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین کردند؛ به‌طوری‌که عامل اول یعنی موانع اقتصادی با مقدار ویژه آن (۳/۲۶۹) و بیش از ۱۱/۲۷۳ درصد از کل واریانس‌ها را تبیین کرد و عامل ششم، موانع اطلاعاتی با مقدار ویژه ۲/۲۷۳ و مقدار واریانس ۷/۸۳۸، آخرین عامل را به خود اختصاص داد؛ بنابراین این عامل‌ها را می‌توان با یافته‌های تحقیقات شرفی و علی‌بیگی (۱۳۹۳) مقایسه کرد که در تحقیق

خود بیان می‌کنند، مشکلات سیاسی و اجتماعی جامعه ناشی از نبود نظارت دقیق و مدیریت ناکارآمد بر مسائل زیست‌محیطی مناطق روستایی است. همچنین یافته‌های تحقیق پرل و همکاران (۲۰۰۹) نشان داد که نظارت در حفظ محیط ضمن اینکه به پایداری محیط کمک می‌کند، زمینه را برای تعادل روابط انسان و بهره‌برداری محیط فراهم می‌کند؛ بنابراین در جمع‌بندی کلی می‌توان ذکر کرد، تمامی عوامل مذکور درمجموع ۵۳/۳۰۴ درصد واریانس کل متغیرها را تبیین می‌کنند و ۴۶/۶۹۶ درصد از واریانس باقی‌مانده مربوط به سایر عواملی است که پیش‌بینی آن‌ها مسیر نشده است. درضمن ۱۹ متغیر در تبیین عوامل دخالت داشتند و بقیه به این علت که بار عاملی آن‌ها کمتر از ۰/۵ بود از تحلیل حذف شدند.

راهکارهایی را می‌توان با این شیوه‌ها برای برطرف‌کردن موانع فعالیت‌های گیاهان دارویی در توسعه روستایی در محدوده موردمطالعه پیشنهاد کرد؛ به این صورت که سازمان حفظ محیط–زیست و سایر ارگان‌های مرتبط با مسائل منابع محیطی و گیاهان دارویی به بررسی کارایی قوانین و مقررات منابع محیطی اقدام و تلاش کنند عملکرد و کارایی اهداف تعیین شده را در سطح گسترده ارزیابی کنند؛ بنابراین لازم است که چالش‌های مذکور را بررسی کرد و با تقویت هریک از این عوامل به فعالیت‌های گیاهان دارویی کمک کرد.

۱. مشارکت فعالان روستا در تمام مراحل برنامه‌ریزی پروژه‌های گیاهان دارویی مدنظر قرار گیرد. این مشارکت مستلزم آگاهی و شناخت آن‌ها از اهمیت فعالیت‌های گیاهان دارویی در حیات اقتصادی و اجتماعی است؛

۲. بسترسازی در جامعه برای جذب سریع‌تر تکنولوژی‌های بی‌زیان و کم‌زیان برای تولید گیاهان دارویی؛

۳. بازنگری در قوانین و مقررات مرتبط با حفاظت گیاهان دارویی و بهره‌برداری از منابع در محیط‌های روستایی با توجه به پتانسیل‌ها و توانمندی‌های زیست‌محیطی در هر روستا؛

۴. تشویق مردم محلی به استفاده از مهارت‌های جدید و علمی در بهره‌برداری از گیاهان دارویی در مناطق روستایی؛

۵. ایجاد برنامه آموزشی ذی‌نفعان گیاهان دارویی برای حفاظت و بهره‌برداری درست در مناطق روستایی؛

۶. توجه به اولویت‌بندی شاخص‌های استفاده‌شده به‌ترتیب که رتبه‌های اول تا ۶ به خود اختصاص دادند.

کتابنامه

۱. احمدی، ش.، دهقانی بیگدلی، ر.، حیدری سورشجانی، ر.، (۱۳۹۹)، قابلیت اقتصادی گیاهان دارویی و مرتعی بر توسعه گردشگری، *نشریه علمی تحقیقاتی گیاهان دارویی و معطر ایران*، ۳۶، ۵۰۸-۴۹۶.

۲. ازکیا، م. (۱۳۸۵). *جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستاهای ایران* (چاپ هفتم). تهران: چاپ اطلاعات.

۳. بابا ذکری، ف.، شریفی، ز.، و نوری پور، م. (۱۳۹۸). تعیین راهبردهای توسعه وتولید گیاهان دارویی در استان کهگیلویه و بویراحمد. *فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی*، ۶(۱)، ۷۳-۶۳.

۴. بری‌مانی، ف. (۱۳۸۲). *فرایند تکوین و تکامل توسعه روستایی و جایگاه آن در برنامه‌های توسعه روستایی و اجتماعی ایران*. کنگره توسعه روستایی، چالش‌ها و چشم اندازها، تهران.

۵. پاپلی‌یزدی، م.، و ابراهیمی، م. (۱۳۸۱). *نظریه‌های توسعه روستایی*. تهران: انتشارات سمت.

٦. توانبخش، م.، و ارجمند، س. (۱۳۸۸)، *مبانی توسعه پایدار شهری*. تهران: نشر جامعه‌شناسان.

۷. جبل عاملی، ف.، غلامحسنی، ط.، و نصابیان، ش. (۱۳۹۱)، مقایسه مزیت نسبی صادرات گیاهان دارویی ایران با سایر کشورهای صادر کننده (مطالعه موردی: رازیانه، بادیان، انیسون و گشنیز). *نشریه مدل‌سازی اقتصادی*، ۶.

۸. حسینی ابری، ح. (۱۳۷۸). روستا در مفهوم واقعی آن. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۱۴ (۵۲)، ۶۲-۵۰.

۹. خالقی، ع. (۱۳۹۹). تحلیل چرخه افول و انحطاط روستایی در مناطق کوهستانی (مورد مطالعه: شهرستان ورزقان). *فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی*، ۱(۴)، ۳۲-۱۷.

۱۰. دانایی فرد، ح.، آذر، ع.، و دیده ور، ف. (۱۳۸۹). تدوین الگوی نهادی کردن کارآفرینی در بخش کشاورزی زیربخش گلخانه‌ای داری. *توسعه کارآفرینی*، ۳(۱۰)، ۲۷-۷.

۱۱. درگاه ملی آمار ایران (۱۳۹۵). سرشماری عموم ونفوس مسکن،

۱۲. رفعتی، م.، حاجی میر رحیمی، و سید داوود، ا. (۱۳۹۹). بررسی اقتصادی فعالیت کشت و تولید گیاهان دارویی عناب در استان قم. *نشریه علمی ترویجی فناوری گیاهان دارویی در ایران*، ۳(۱۲۸)، ۱-۱۴.

۱۳. رکن‌الدین افتخاری، ع.، سجاسی قیداری، ح.، و عینالی، ج. (۱۳۸۵). نگرشی نو به مدیریت روستایی با تاکید بر نهادهای تأثیرگذار. *فصلنامه روستا و توسعه*، (۲).

۱۴. رمضانی، س.، رضوانفر، ا.، و علم بیگی، ا. (۱۴۰۰). ارائه مدل ساختاری شناسایی فرصت‌های کارآفرینانه در بین تولید کنندگان گیاهان دارویی استان خراسان شمالی. *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی*.

۱۵. رومیانی، ا. (۱۳۹۲). *ارزیابی نقش جریان سرمایه‌های شهری- روستایی در توسعه گردشگری پایدار، دهستان حصار ولیعصر، بوئین زهرا* (پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی) دانشگاه زنجان.

۱۶. ریاحی، و.، آذر (۱۳۹۳). تنوع‌بخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها (مورد: شهرستان خرمدره). *فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۳(۴)، ۱۲۸-۱۱۳.

۱۷. سازمان پژوهش و برنامه ریزی روستایی (۱۳۹۷). *تولید و آماده سازی گیاهان دارویی*. تهران: انتشارات چاپ و نشر کتب درسی.

۱۸. سفی، ح. (۱۳۸۸). *بررسی راهکارهای تنوع‌بخشی اقتصاد کشاورزی (نمونه موردی: دهستان دشت سر شهرستان آمل)* (پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی). دانشگاه فردوسی مشهد.

۱۹. امیری عقدایی، ف.، و زارعی زردیینی، ح. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر بهبود و توسعه گیاهان دارویی ایران (مطالعه موردی شهر اصفهان). *فصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات بازاریابی نوین*، ۴(۱)، ۱۹۵-۲۱۴.

۲۰. شاهی، م.، شیرازی علوی، ف.، و خاکی، ع. (۱۳۹۶). کنفرانس بین‌المللی علوم کشاورزی گیاهان دارویی و طب سنتی، شهر مشهد.

۲۱. شجاعی دیو کلائی، ح. (۱۳۹۵)، ظهور و اول کشاورزی صنعتی در عصر رضا شاه ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۶. *مجله تاریخ ایران*، (۱۹)، ۱۴۰-۱۱۵.

۲۲. شهرکی، م.، بهمنش، ب.، و کوسه غراوی، ی. (۱۳۹۵). *دانش بومی گیاه‌شناسی گیاهان دارویی و خوراکی در بین روستاییان مراتع ییلاقی هزار جریب مازندران*، نخستین همایش ملی گیاهان دارویی معطر و ادویه‌ای، دانشگاه گنبد گاووس، ۱ اردیبهشت.

۲۳. طاطیان، م.، قربانعلی نژاد، ج.، و تمرتاش، ر. (۱۳۹۳). بررسی بررسی میزان تمایل روستائیان به تشکیل تعاونی گیاهان دارویی جهت کارآفرینی در منطقه هزار جریب بهشهر. *مجله کارآفرینی کشاورزی*، ۱(۲)، ۸۲–۹۵.

۲۴. لهسائی‌زاده، ع. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی توسعه* (چاپ هفتم). تهران: پیام نور.

۲۵. محمدی، ح.، عبدل پور، ا.، و شمسی‌پور، ع. (۱۳۹۸). قابلیت اراضی کشت و توسعه گیاه دارویی آنغوزه با رویکرد اقلیمی (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد). *فصلنامه جغرافیای طبیعی*، ۱۲(۳۲)، ۱۷–۴۸.

۲۶. محمودی، ب. (۱۴۰۰). تحلیل وابستگی معیشتی جوامع محلی بختیاری نشین به منابع جنگلی زاگرس مرکزی. *دو فصلنامه علمی مطالعات و برنامه ریزی قلمرو کوچ نشینان*، ۱، ۲۹–۴۸.

۲۷. مرادپور، س.، پاکروان، م.، و جعفری، ع. (۱۳۹۷). *یافته‌های نوین در علوم زیستی*. ۵(۴).

۲۸. مولادوست، ک.، و شاهمرادی، م. (۱۳۹۹). شناسایی چالش‌های پیش روی توسعه گیاهان دارویی ایران. *مجله تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران*، ۵(۳۶).

۲۹. مؤمنی، ف.، دشتبانی، س.، و بانوی، ع. (۱۳۹۶). اهمیت بخش کشاورزی در حفظ تعادل اقتصاد — اجتماعی ساختار شهری و روستایی ایران. *فصلنامامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۶(۲۲)، ۴۶–۱۷.

۳۰. مهدی‌پور، ه.، کاکاوند، م.، پناهی، پ.، محمدی، ا.، و حیدری، م. (۱۴۰۰). شناسایی ارتباط سنتی جوامع محلی زاگرس با ارزش‌های گیاهان، مطالعه موردی: شهرستان نورآباد ممسنی، استان فارس، جنگل و فرآورده‌های چوب. *مجله منابع طبیعی ایران*، ۷۴(۱)، ۲۹–۴۲.

۳۱. میرجلیلی، ع. (۱۳۹۸). ارزیابی توانمندی و دانش فنی فروشندگان گیاهان دارویی در استان اصفهان. *نشریه علمی و ترویجی فناوری گیاهان دارویی ایران*، ۲(۲).

۳۲. نقدی بادی، ح.، و مکیزاده، ت. م. (۱۳۸۴). مروری بر گیاه آویشن. *فصلنامه گیاهان دارویی*، (۷)، ۱۰–۱.

۳۳. هزارجریبی، ج. (۱۳۸۴). *کارآفرینی*. تهران: نشر پژوهشکده اقتصادی.

۳۴. هزار جریبی، ج.، و صفری‌شالی، ر. (۱۳۸۹). کاربست نظریهٔ بنیادی در شناخت دانش بومی. *فصلنامهٔ دانش بومی*، (۱)، ۶۷-۴۰.

35. A. K. Shadangi, et al. Ethnobotanical Studies of Wild Flora at G. Udayagiri Forest in Eastern Ghat, Odisha. IOSR Journal of Environmental Science, Toxicology And Food Technology (IOSR-JESTFT) Volume 2, Issue 2,2012 pp 25-37.
36. Alam, G., & Belt, J. (2009). Developing a medicinal plant value chain: Lessons from an initiative to cultivate Kutki (Picrorhiza kurrooa) in Northern India. *KIT Working Papers Series*, (WPS. C5).
37. Badke, M. R., Budó, M. D. L. D., Silva, F. M. D., & Ressel, L. B. (2011). Plantas medicinais: o saber sustentado na prática do cotidiano popular. *Escola Anna Nery*, *15*(1), 132-139.
38. Bareetseng, S. (2015). Community involvement in the commercialisation of medicinal plant species. The Case Studies: Lippia javanica and Elephantorrhiza elephantine. A CSIR Presentation, Pretoria, Gauteng, South Africa.
39. Barragán-Ocaña, A., & del Carmen del-Valle-Rivera, M. (2016). Rural development and environmental protection through the use of biofertilizers in agriculture: An alternative for underdeveloped countries?. Technology in Society, 46, 90-99.
40. Barrett, C. B., Reardon, T., & Webb, P. (2001). Nonfarm income diversification and household livelihood strategies in rural Africa: concepts, dynamics, and policy implications. *Food policy*, *26*(4), 315-331.
41. Benzie IFF, Wachtel-Galor S, editors, Boca Raton (FL): CRC Press/Taylor & Francis; 2011.
42. Bhattarai Khem Raj and Madhu Ghimire. "Commercially important medicinal and aromatic plants of Nepal and their distribution pattern and conservation measure along the elevation gradient of the Himalayas". Banko Janakari 16.1 (2006)
43. Bodeker, G. (2007). Medicinal Plant Biodiversity and Local Health Care: Rural Development and the Potential to Combat Priority Diseases. Endogenous Development and Biodiversity, Compass, Leusden, 241.
44. Boeckel Lex van. MAPs and Essential Oils from Nepal - Market Analysis and Market Entry Strategy in Khumaltar, Lalitpur: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (2017).
45. Boukhatem, M.N. Effective Antiviral Activity of Essential Oils and their Characteristics Terpenes against Coronaviruses: An Update. J. Pharmacol. Clin. Toxicol. 2020, 8, 1138.
46. Capitalizing on the Bio-Economic Value of Multi-Purpose Medicinal Plants for the Rehabilitation of Drylands in Sub-Saharan Africa, John D. H. Lambert Per A. Ryden Enos E. Esikuri (2016)

47. Dharmendra Kalauni and Arati Joshi, Status of Medicinal and Aromatic Plant (MAPs) and Socio-Economic Influence in Nepalese Livelihood - A Review Research. ACTA SCIENTIFIC AGRICULTURE (ISSN: 2581-365X), (2018)
48. Egamberdieva, D., Wirth, S., Behrendt, U., Ahmad, P., & Berg, G. (2017). Antimicrobial activity of medicinal plants correlates with the proportion of antagonistic endophytes. *Frontiers in microbiology*, *8*, 199.
49. Fongnzossie, E. F., Tize, Z., Nde, P. F., Biyegue, C. N., Ntsama, I. B., Dibong, S. D., & Nkongmeneck, B. A. (2017). Ethnobotany and pharmacognostic perspective of plant species used as traditional cosmetics and cosmeceuticals among the Gbaya ethnic group in Eastern Cameroon. South African Journal of Botany, 112, 29-39.
50. Guo, Y.R.; Cao, Q.D.; Hong, Z.S.; Tan, Y.Y.; Chen, S.D.; Jin, H.J.; Yan, Y. The origin, transmission and clinical therapies on coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak–an update on the status. Milit. Med. Res. 2020, 7, 1–10.
51. *https://www.kebnanews.ir/news/425315*
52. Jürgen Pretzsch and Jude Ndzifon Kimengsi, Asian Medicinal Plants' Production and Utilization PotentialsSri Astutik, Sustainability 2019, 11, 5483; doi:10.3390/su11195483
53. K. Choudhary. et al, Ethnobotanical Survey of Rajasthan - An Update,, American-Eurasian Journal of Botany, Volume 1, Issue 2, 2008, pp 38-45.
54. Karunamoorthi, K., Jegajeevanram, K., Vijayalakshmi, J., & Mengistie, E. (2013). Traditional medicinal plants: a source of phytotherapeutic modality in resource-constrained health care settings. Journal of Evidence-Based Complementary & Alternative Medicine, 18(1), 67-74.
55. Kimengsi, J. N., Aung, P. S., Pretzsch, J., Haller, T., & Auch, E. (2019). Constitutionality and the co-management of protected areas: Reflections from Cameroon and Myanmar. International Journal of the Commons, 13(2) _
56. Lee, Y, Luo R. Real-time forecasts of the COVID-19 epidimice in China from February 5 to 24 february 2020 infect DIS. MODEL 2020, 256-263
57. Li, X.Q.; Song, Y.N.; Wang, S.J.; Rahman, K.; Zhu, J.Y.; Zhang, H. Saikosaponins: A review of pharmacological effects. J. Asian Nat. Prod. Res. 2018, 20, 399–411.
58. Mbuni, Y. M., Wang, S., Mwangi, B. N., Mbari, N. J., Musili, P. M., Walter, N. O., ... & Wang, Q. (2020). Medicinal plants and their traditional uses in local communities around Cherangani Hills, Western Kenya. *Plants*, *9*(3), 331.
59. Miguéis, G. D. S., da Silva, R. H., Damasceno Junior, G. A., & Guarim-Neto, G. (2019). Plants used by the rural community of Bananal, Mato Grosso, Brazil: Aspects of popular knowledge. *PloS one*, *14*(1), e0210488.
60. Nadjib mohamad, setzar William (2020): MDPI, www.mdpi.com/plants.
61. Nwafor, I., Nwafor, C., & Manduna, I. (2021). Constraints to cultivation of medicinal plants by smallholder farmers in South Africa. *Horticulturae*, *7*(12), 1-15.

62. Rashid, A.Z.; Tunon, H.; Khan, N.A.; Mukul, S.A. Commercial Cultivation by Farmers of Medicinal Plants in Northern Bangladesh. Eur. J. Environ. Sci. 2014, 4, 60–68.
63. Rathore, R., & Mathur, A. (2018). Entrepreneurship development in medicinal and aromatic plants: prospects and challenges. International Journal of Economic Plants, 5(1), 32-35.
64. Sawadogo, H. and F. Kambou. 2009. “Pits for Trees: How Farmers in Semi-arid Burkina Faso Increase and Diversify Plant Biomass.” In C. Reij and A. Waters-Bayer, eds., Farmer Innovation in Africa: A Source of Inspiration for Agricultural Development. London: Earthscan.
65. Setyawan A. D, Review: Recent status of Selaginella (Selaginellaceae) research in, Volume 12, Number 2, April 2011 pp: 112-124
66. Shinwari, Z. K., & Qaiser, M. (2011). Efforts on conservation and sustainable use of medicinal plants of Pakistan. *Pak. J. Bot*, *43*(1), 5-10.
67. Uduakobong, S. I. (2015). Poverty alleviation strategies in Nigeria: A call for an inclusive growth approach. Journal of Poverty, Investment and Development, 15, 110-118.
68. Undp. (2003). Millennium development goal: A compact among nations to end human poverty (Human Development Report).
69. Van der Ploeg, J. D., Renting, H., Brunori, G., Knickei, K., Mannion, J., Marsden, T., ... & Ventura, F. (2017). Rural development: from practices and policies towards theory. In *The Rural* (pp. 201-218). Routledge.
70. van Schalkwyk (Minister of Tourism) (2012) Addresses the Cape Town Press Club on the state of Travel and Tourism in South Africa, 1 November. Available at: www.gov.za/minister-tourism-mr-marthinus-van-schalkwyk-addresses-cape-town-press-club-state-travel-and-tourism (accessed 3 April 2015).
71. Verma, R. K. (2014). An ethnobotanical study of plants used for the treatment of livestock diseases in Tikamgarh District of Bundelkhand, Central India. *Asian Pacific journal of tropical biomedicine*, *4*, S460-S467.
72. Wilson, Suzanne, Daniel R. Fesenmaier, Julie Fesenmaier and John C. Van Es, (2001). Factors for Success in Rural Tourism Development. Journal of travel research. 130-138.
73. World Bank (2001); Reaching The Rural Poor, The Rural Development Strategy of the World Bank, 2001. Inernet. (www.worldbank.org).
74. Yang, Y.; Islam, M.S.; Wang, J.; Li, Y.; Chen, X. Traditional Chinese medicine in the treatment of patients infected with 2019-new coronavirus (SARS-CoV-2): A review and perspective. Int. J. Biol. Sci. 2020, 16, 1708.